

Kiuruveden kulttuurikävely (pituus noin 7 km)

1. Kiuruveden kulttuuritalo (Lähteentie 10 a)

Kiuruveden kulttuuritalon on suunnitellut arkkitehti Liisa Kaksonen Rakennussuunnittelutoimisto Nylund Oy:stä. Rakennus valmistui vuoden 2008 lopulla ja sen avajaiset pidettiin tammikuussa 2009. Ennen kulttuuritaloa paikalla sijaitsi Ylä-Savon Ammattiopiston Kiuruveden toimipiste. Kulttuuritalolla sijaitsevat kirjasto, Kiurusali, kaksi näyttelytilaa, kahvila-ravintola sekä kokous- ja atk-tilat.

2. Paavo Tikkanen muistomerkki (Lähteentie 10)

Tikkanen (1823-1873) toimi Suomettaren, Uusi Suomi-lehden edeltäjän päätoimittajana. Tikkanen pidetään myös Suomettaren perustajana. Paavo syntyi vuonna 1823 Elisabet ja Antti Tikkanen perheeseen Hingunniemen tilalle, joka kuului Kiuruveden vanhimpiin maatalouspaikkoihin. Vuonna 1841 Tikkanen valmistui ylioppilaaksi Porvoon lukiosta. Siitä hän jatkoi opiskelua Helsingin yliopistossa, jossa hänestä tuli Savo-Karjalan osakunnan jäsen. Tikkanen oli innokas suomalaisuusaatteen kannattaja ja puolestapuhuja. Hän oli vain 24-vuotias, kun hänestä tuli ensimmäisen kerran Suomettaren päätoimittaja. Päätoimittajana hän toimi kolmeen otteeseen vuosien 1848-1863 välillä (1848-50, 1857-59 ja 1861-63). Muutoin hän oli lehden taloudellinen tukija. Paavo Tikkanen toimi aktiiviuransa aikana päätoimittajana, kustantajana, kirjailijana, runoilijana, kääntäjänä sekä asianajajana.

3. Runonlaulaja Antti Vartiaisen muistokivi (Lähteentie 8, vanhan kirjaston piha)

Antti Vartiainen (1764-1833) syntyi Pyhännällä, mutta muutti myöhemmin Kiuruvedelle. Kiuruvedellä asuessaan hän oli ainakin renkinä Tihlänahossa sekä myöhemmin tilallisena Lapinsalossa. Runonlaulajana Vartiaisalta on tallennettu ainakin 28 runoa, minkä lisäksi hänellä saattaa olla osuutta moniin muihin runoihin. Runoja tallensivat vuonna 1819 Arwidsson ja Krohn. Kalevalassa Vartiaisen runoja melko tarkasti jäljittävät Tulen synty, Karhuruno ja Kultaneidon taonta. Runonlaulamisen lisäksi hänen kerrotaan osanneen loitsuja sekä sairauksien parantamiseen liittyviä hokemia. Näiden lisäksi hänen mainitaan olleen myös karhunkaataja.

11.8.1985 paljastettu Antti Vartiaisen muistomerkki on luonnonkivi, johon on kiinnitetty Kuopion Taidetekomolla teetetty rautainen laatta.

4. Kirmaavat vasikat patsas (Kiurukatu 1, torin kulmalla)

Vasikkapatsas hankittiin talousneuvos Lauri Remeksen 70-vuotisonnittelurahaston alkuun paneman kansalaiskeräyksen tuotolla. Toimeenpanosta huolehtivat Kiuruveden Kotiseutuyhdistys ja toimikunta. Kirmaavat Vasikat -patsas kuvastaa arvostusta maatalousväestön tekemälle työlle kaupungin kehittämiseksi ja se edustaa nuorta voimaa sekä tulevaisuutta. Kiuruveden torin laidalla sijaitsevan pronssipatsaan on tehnyt kuvanveistäjä Kirsi Siponen. Patsaan paljastusjuhla pidettiin 10.7.2004.

5. Veteraanijärjestöjen muistomerkki (Asematie 4, ent. valtion virastotalon edessä)

Muistokiven ovat pystyttäneet Rintamamiesveteraanit, Sotainvalidit ja Kiuruveden seudun rintamanaiset.

Kivi on lohkottu tumman harmaasta Kiuruveden Paljakan Putouksen kivistä. Kiven on suunnitellut toimikunta, johon kuuluivat veteraanijärjestöjen ja kulttuurilautakunnan edustajia. Varat kiven hankintaan ja pystyttämiseen on saatu lahjoituksina Kiuruveden kunnalta, liikelaitoksilta, järjestöiltä ja yksityishenkilöiltä. Muistokivi paljastettiin 18.7.1991 Kainuun prikaatin valatilaisuuden yhteydessä. Kivi sijaitsee ent. valtion virastotalon puistossa, kaupungintalon edessä. Rintamalle lähetettävät yksiköt kokoontuivat aikoinaan näille kohdin entiseen kansakouluun.

6. Kiuruveden kaupungintalo (Harjukatu 2)

Kiuruveden kunta perustettiin vuonna 1873. Ensimmäiset kuntakokoukset pidettiin seuratuvalle ja pappilan pirtissä. Kuntakokoushuone rakennettiin nykyisen Nivankadun pohjoispäähän vuonna 1875. Toinen kunnantalo (1929-1959) oli 2-kerroksinen puurakennus, joka rakennettiin Asematien varteen lähelle toria. Nykyisen kaupungintalon paikalla sijainnut vanha kansakoulurakennus vuodelta 1885 muutettiin kunnantaloksi uuden kansakoulun valmistuttua vuonna 1958. Päätös uuden kunnantalon rakentamisesta tehtiin kunnan 100-vuotisjuhlien yhteydessä 1973. Uuden kunnantalon suunnittelemiseksi järjestettiin vuonna 1979 arkkitehtikilpailu, jonka voittivat arkkitehdit Reijo Niskasaari, Kari Niskasaari, Ilpo Väisänen ja Kaarlo Viljanen kilpailuehdotuksellaan "Viis yli kolmen". Kaupungintalo rakennettiin voittaneen ehdotuksen pohjalta. Rakennuksen urakoi Rakennusliike T. Tuovinen. Talon vihkiäiset pidettiin 30.9.1984. Rakennus edusti ajankohtanaan uutta "Oulun koulun" arkkitehtuuria, joka pyrki ilmentämään paikan henkeä ja perinnettä modernistisella muototulkinnalla.

Rakennus koostuu kahdesta rakennusmassasta, joita yhdistää ylikulkusilta. Julkisivumateriaaliksi valittiin punatiili, jota on elävöitetty rappauspinoilla ja puusäleiköillä. Sisätila-arkkitehtuurin keskeinen osa on 2-kerroksinen aulatalo, julkinen yleisötila, johon liittyvät kokous- ja kahviotilat. Myös sisätiloissa toistuvat punatiili- ja rappauspinnat sekä puusäleiköt katoissa. Etupihalla on kivetty aukio, jota rajaavat tiilimuurit ja tiiliportti. Kuntamuodon muuttuessa vuonna 1993 rakennus nimettiin kaupungintaloksi.

7. Klaudia Plattosen muistokivi (hautausmaa)

Klaudia Plattonen (1907-1989) oli yksi harvoista siirtokarjalaisista itkuvirren taitajista. Hän oli kuullut äänellä itkemistä kasvuympäristössään Suistamon Loimolassa mm. isoäitinsä Matjoi Plattosen esittämänä. Omien itkuvirsien sepittämisen ja esittämisen Klaudia aloitti sen jälkeen, kun oli sotien jälkeen asettunut asumaan Kiuruvedelle vuonna 1948. Plattonen itki Karjalan ikävän virittämänä ensimmäisen itkuvirtensä. Sen myötä hän pääsi esiintymään, minkä lisäksi perinteentutkijat vierailivat hänen luonaan. Itkuvirsien lisäksi Plattoselta on tallennettu loitsuja, runolauluja sekä tarinoita. Esiintyvänä itkijänä Plattosen itku-ura kesti lähes 40 vuotta.

8. Timo Lipitsän muistomerkki (hautausmaa)

Timo Lipitsä oli laajalti tunnettu kanteleensoittaja ja runolaulaja, joka kierteli ympäri Suomea laulu- ja soittomatkoillansa. Hän syntyi Suistamossa Koiton kylässä. Kanteleen rakentamisen ja soiton Lipitsälle opetti oma isä Jyrki. Tästä poika innostui ja 17-vuotiaasta asti hän kulki kannel kainalossa erilaisissa tansseissa ja iltamissa. Hän esiintyi monissa eri laulujuhlissa, mutta varsinaiseen kuuluisuuteen Lipitsä nousi kanteleensoittajana Helsingin laulujuhlilla 1931. Lipitsä joutui sodan aikana lähtemään evakkoon ja päätyi Kiuruvedelle Niemiskylään, jossa hän asui ja kuoli entisessä Työväen Osuuskaupan talossa. Lipitsää kuvattiin paljon, ja hänen runojaan ja kanteleen soittoaan talletettiin. Vuonna 1951 hänen haudallensa pystytettiin hautapatsas, jossa on kuvattuna 6-kielinen kannel. Muistokivi on mustaa graniittia ja sen ovat pystyttäneet vuonna Karjalaisen kulttuurin edistämissäätiö, Suistamon pitäjöseura ja Kalevala-seura. Muistomerkin on suunnitellut Olavi Petsalo

9. Vapaussodassa kaatuneiden muistomerkki

Musta kivinen muistomerkki on pystytetty 1920-luvun alkupuolella Kiuruveden hautausmaalle.

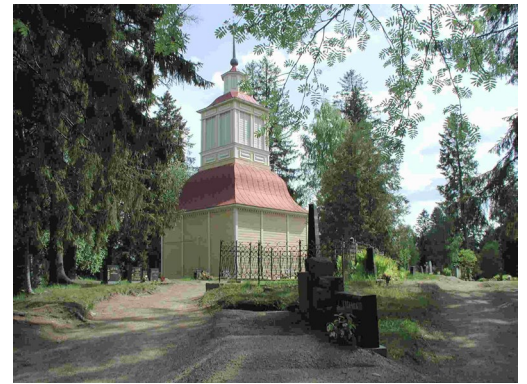
10. Sankarivainajien muistomerkki

Muistomerkki sijaitsee hautausmaalla vanhan palaneen ristikirkon alttaritaulun paikalla. 473 sankarivainajaa ristin ympärillä on haudattu ristikirkon muotoon. Pastori Elias Simojoki haudattiin kohtaan, jossa sijaitsi kirkon saarnastuoli. Kanttori Tauno Jauhaisen muistokivi pystytettiin urkujen kohdalle. Muistomerkkin, hautakivet ja alueen suunnitteli arkkitehtitoimisto Harmia & Backman Helsingistä. v. 1946.

11. Tapuli (hautausmaa)

Vanha tapuli rakennettiin todennäköisesti jo ensimmäisen kirkon aikana (1763-1852). Rakentajasta ei ole varmaa tietoa: tiedetään vain, että kirkon rakensi Anders Brofall ja että kirkko, tapuli ja pappila tulivat maksamaan yhteensä 25 000 riikintaalera. Vuoden 1874 tarkastuksen yhteydessä piispa antoi kehotuksen kunnostaa tapuli. Ferdinand Pietikäinen teki kellotapulin korjaustyöt vuonna 1896, jolloin se vuorattiin, katto uusittiin ja kellojen aluspalkitus vahvistettiin. Korjauspiirustukset on signeerannut Abr. Kärkkäinen. Kellotapuli jäi pois käytöstä, kun uusi kirkko valmistui vuonna 1941, mutta se palveli vielä ruumishuoneena vuoteen 1975.

12. Vakaumuksensa puolesta kuolleiden muistomerkki (hautausmaa)

Vaaleanruskeasta kivistä tehdyn muistomerkkin on perustanut Työväenjärjestöjen toimikunta 1978. Sen on valmistanut Viitasaaren Murskakivi oy ja paljastustilaisuus oli 10.11.1979.

13. Käsityökeskus /Pirtala (Kirkkokatu 14)

Naiskäsityökoulu perustettiin Tyyne Huttusen aloitteesta ja mukana olivat myös maatalousseura ja pienviljelijäyhdistys. Koulu oli ensimmäinen ammatillinen oppilaitos kunnassa. Arkkitehti Aarne Timonen laati koulurakennuksen ja piharakennuksen suunnitelmat. Naiskäsityökoulu käynnistyi vuonna 1948. Kuopion läänin II kiertävä mieskotiteollisuuskoulu toimi kellarissa 1949-58, mutta lopetti oppilaspuolan vuoksi. Naiskäsityökoulun toiminta päättyi vuonna 1976 jatkuvasti pienentyneiden oppilasmäärien vuoksi, ja kouluhallituksen päätöksellä Kiuruveden yksiolettajainen koulu siirrettiin lisalmen kaksiolettajaiseen kouluun. Koulutoiminnan päättyttyä kunta osti naiskäsityökoulun lisalmen kotiteollisuuskoululta vuonna 1976. Rakennusta peruskorjattiin vuosina 1977-78 ja 1980. Tiloissa aloitti toimintansa kotiteollisuusneuvonta-asema, joka jatkoi käsityötaidon säilymistä ja edistämistä Kiuruvedellä. Toiminta jatkuu edelleen käsityökeskuksena. Käsityökeskuksen tilat ovat kellarikerroksessa ja ensimmäisessä kerroksessa. Toisen kerroksen huoneet on vuokrattu asuinkäyttöön.

Rakennus on sijoitettu katulinjaan Meurmanin taajaväkisen yhdyskunnan asemakaavan (1924/1926) mukaisesti. Rakennus edustaa jälleenrakentamisajalle tyypillistä pyrkimystä pehmeään jäsentelyyn. 1950-luvun tyylipiirteitä rakennuksessa ovat rapatut julkisivut ja puurakenteinen sisääntulokuisti detaljeineen (sauvapaneelilla päällystetyt pilarit ja kaiteiden tähtikuvioiset koristeleikkaukset). Kaksikerroksiseen varstorakennukseen tehtiin sauna pukuhuoneineen, halkosuoja sekä ulkokuoneet tytöille ja pojille, toiseen kerrokseen varastotilaa. Varasto on puurunkoinen ja verhoiltu peiterimapystylaudoituksella.

14. Kiuruveden museo (Kirkkoharjuntie 2)

Jyvämakasiini perustettiin ja rakennettiin vuonna 1860. Makasiinin rakensi Antti Hyvärinen Koskelta.

Lainajyvästö oli kunnan valvonnassa, ja sen avulla talletettiin viljaa katovuosien varalle. Virallisesti lainajyvästö lakkautettiin vuonna 1955, jolloin hinkalot myytiin talonrakennustarpeiksi. Makasiinista tehtiin siunauskappeli arkkitehti Aarne Timosen piirustusten mukaan vuonna 1957, jolloin rakennus vuorattiin, katettiin ja rakennettiin sisäänkäynnin laajennusosa. Vuonna 1977 siunauskappeli muutettiin esinemuseoksi. Esinemuseon läheisyyteen sijoitettiin museon pihapiiriin rakennukset. Museomäeltä siirrettiin aita ja tuulimylly. Päärakennus siirrettiin Luupuveden Hyvärilästä (rakennettu 1915), navetta Koivujärven Isostamäestä Pielaveden puolelta (vuodelta 1876) ja navettalato Sulkavanjärveltä.

15. Seuratupa (Aku Rädyn tie 12)

Seuratupa liittyy herännäisyyteen, jonka vaikutusalueeseen Kiuruvesi on kuulunut. Herännäisyys vaikutti Kiuruvedellä 1810-20-lukujen taitteesta lähtien. Aloitteen seuratuvan rakentamisesta lienee tehnyt talollinen Olof Kärkkäinen Hautakylästä, joka lahjoitti 1830-luvulla pirttirakennuksen tähän tarkoitukseen. Aluksi seuratupa sijaitsi hautausmaalla nykyisen sankarihaudan läheisyydessä. Rakennus siirrettiin v. 1850 kirkkotyömaan tieltä vähän

kauemmaksi, mutta se rappeutui 1860-luvulla. Pitäjänkokous päätti vuonna 1873, että Seuratupa saadaan siirtää hautausmaalta pappilan maalle, nykyiselle paikalleen. Seuratupa korjattiin 1917, jolloin se sai jugendvaikutteisen ulkoosan. Kiuruveden kirkko tuhoutui tulipalossa v. 1937, ja seurakunta vuokrasi seuratuvan väliaikaiseksi kirkoksi vuoteen 1941. Rakennusta laajennettiin ja muutettiin kirkkokäyttöön sopivaksi. Asuntona seuratuvasa olivat yläsali ja sen yhteydessä kaksi kamaria. Näissä tiloissa yöpyivät mm. rippikoulu ja pitäjiltä kirkkoon tai seuroihin tulleet ihmiset. Alhaalla oli iso alasali, jossa pidettiin seuroja ja joka oli toiminut väliaikaisena kirkkosalina. Vieressä oli papin asunto ja tarjoiluhuone. Seuratupa toimi myös

koulun voimistelusalina. Rakennuksen toinen kerros ja kirkkosalilaajennus purettiin yksikerroksiseksi 1970-luvulla. Vuosia vähäisellä käytöllä ollut rakennus rapistui niin, että suunniteltiin sen purkamista. Seuratupaa kunnostettiin talkoilla v. 1990. Rakennuksen huonejako (sali, kamari, keittiö ja eteinen) säilytettiin ja julkisivuja ja sisätiloja pyrittiin entisöimään. Kuisti rakennettiin 1900-luvun alkupuolen vanhojen valokuvien pohjalta.

16. Nälkään kuolleiden muistomerkki (Kirkkokatu, Pappilanranta)

Suuret nälkävuodet olivat seurausta peräkkäin sattuneista, erittäin huonoista satovuosista. Vuodet olivat poikkeuksellisen kylmiä, talvet olivat pitkiä ja kesät liian lyhyitä. Myöhäinen kylvä tarkoitti sadon kypsymisen viivästyminen pitkälle syksyyn. Syyskuun alussa tulivat hallayöt, jotka tuhosivat vielä kypsymättömän sadon ennen näkemättömässä laajuudessa. Kiuruvedellä kuoli suurina nälkävuosina 1860-luvulla useita satoja ihmisiä, eräiden tietojen mukaan jopa noin 1100 ihmistä, nälän heikentäminä tauteihin. Suuri osa nälkään kuolleista oli muualta tulleita mm. Pohjanmaalta nälkää pakoon lähteneitä. Kiuruveden seurakunta päätti pystyttää nälkään

kuolleiden joukkohaudan päälle Mäntyniemeen muistomerkkin 1950-luvun alussa. Arkkitehti Aarne Timosen suunnittelema muistomerkki on muurattu luonnonkivistä kartion muotoon. Huipussa on risti hienoksi hakatusta harmaasta graniitista. Muistopatsaassa on teksti: "Tässä lepäävät suurina hallavuosina 1867-68 nälkään sortuneet korven raivaajat".

17. Vanha Meijeri (Maitokuja 4)

Vuoden 1901 osuustoimintalaki mahdollisti osuusmeijereiden perustamisen. Uuden meijerin perustava kokous pidettiin samana vuonna Joppilassa. Päätettiin ostaa J. Puustisen meijeri kalustoineen. Nimeksi tuli "Kiuruveden kirkonkylän osuusmeijeri". Vuonna 1908 saatiin uusi meijerirakennus, jonka suunnitteli Hankkija. Ensimmäisen kerran sitä laajennettiin vuonna 1930, jolloin laajennusosaan sijoitettiin kerman vastaanottopuoli. Vuonna 1935 rakennettiin Eino Mikkosen piirustusten pohjalta jäähuoneen päälle viisi asuinhuonetta. Vuonna 1938 ryhdyttiin vastaanottamaan myös maitoa ja meijeri muuttui maitomeijeriksi. Rakennusta laajennettiin 1950- ja 60-lukujen vaihteessa, jolloin tehtiin maidon vastaanottohuone ja lämpökeskus. 1960- ja 70-luvuilla tehtiin useita laajennuksia ja muutoksia. Vuonna 1979 siirryttiin voimariinin valmistukseen ja vuonna 1984 valmistui voimariiniosasto. Meijerin toiminta päättyi vuonna 1996. Meijerin alueella ovat arkkitehti Aarne Timosen suunnittelema vuonna 1953 valmistunut 2-kerroksinen asuinrakennus ja Veikko Larkaksen suunnittelema vuonna 1961 valmistunut konttori- ja asuinrakennus.

18. K P Lappalaisen aukio (Meijerikatu)

Talousneuvos Kalle-Pekka Lappalaisen (s. 1877) mukaan nimetty aukio. Kiuruveden Hankaniemessä syntynyt Lappalainen oli mm. Kiuruveden ensimmäisen nuorisoseuran johtokunnassa, kotikoulun opettaja ja Iisalmen sanomien perustajajäsen. K.P. Lappalainen perusti saha-, mylly- ja höylälaitoksen meijerin läheisyyteen vuonna 1909.

19. Kiuruveden kirkko (Kirkkokatu 8)

Kiuruveden vanha puukirkko paloi 1937. Uutta kirkkoa alettiin suunnittelemaan heti. Kirkon on suunnitellut arkkitehti Bertel Liljeqvist vuonna 1938. Talvisota keskeytti rakennustyöt, mutta niitä jatkettiin heti sodan päätyttyä ja kirkko valmistui vuonna 1940. Kirkon vihki piispa Eino Sormunen 25.5.1941. Kirkko edustaa 1920-luvulla suosittua yksinkertaisen päätytornillisen pitkäkirkon perinteistä tyyppiä. Arkkitehti Liljeqvistin 1930-luvulta piirtämien kirkkojen tunnusmerkkeinä ovat suhteellisen korkea harjakatto, vaaleiksi rapatut ulkoseinät, korkea tornin huippu ja pääoven portaalimainen korostus. Kirkkorakennus peruskorjattiin vuonna 1990. Kirkon mosaiikkialttaritaulu, "Totisesti minä sanon sinulle: tänä päivänä olet oleva kanssani paratiisissa" on Uuno Eskolan teos ja se lahjoitettiin kirkolle vuonna 1953.

20. Rovastin pappila (Kirkkokatu 8)

Pappila on valmistunut vuonna 1884. Rakennusmestarina oli Lassi Kärkkäinen. Pohjakaavaltaan rakennus oli karoliininen jatkettuna yhdellä huoneparilla. Vuonna 1939 pappilaan rakennettiin Juhani

Malmiäyräksen suunnittelema arkisto-virastosiipi. 1970-luvun alussa tehdyissä korjauksissa entiseen ruokasaliin rakennettiin sauna ja pesutilat. 1930-luvulla pappilan pihapiiriin kuuluivat tuparakennus, talli, navetta, jyväänta, halkovaja, kellari, sauna, riihi ja puoti.

21. Raivaajapatsas (Rinnekatu, Raivaajapuisto)

Raivaajapuistossa sijaitseva raivaajapatsas "Kaskisavut" on Kiuruveden Honkarannasta kotoisin olevan kuvanveistäjä Antero Ruotsalaisen teos. Vuonna 1976 pystytyssä teoksessa savupatsaat kuvaavat ensimmäisten kiuruvetisten raivaajien kaskisavuja ja raudasta muotoillut kuokka ja murtunut lapio heidän työkalujaan. Veistoksen materiaaleina on käytetty teräsbetonia ja rautaa.

22. Pankkila (Kirkkokatu 2)

Pohjoismaiden Yhdyspankki perustettiin kauppiaiden ja yrittäjien piirissä vastapainoksi Säästöpankille, Osuuskassalle ja Säästökassalle. Pankki osti vuonna 1916 A.E. Niskaselta puurakenteisen, vuonna 1905 rakennetun kauppa- ja asuinkartanon, jossa se toimi pitkään. 1950-luvun alussa tuli ajankohtaiseksi pankkirakennuksen uusiminen. Vanha puurakennus purettiin, ja sen paikalle valmistui vuonna 1952 uusi, arkkitehti Jaakko Tähtisen suunnittelema pankkirakennus. Siihen sijoituivat pankkisali ja erillinen myymälä sekä toiseen kerrokseen kolme huonetta. Pohjoismaiden Yhdyspankki toimi rakennuksessa vuoteen 1965 saakka.

23. Työväen osuuskauppa, Osula (Niemistenkatu 1)

Työväenyhdistys perustettiin vuonna 1905. Toukokuussa 1907 yhdistys päätti kokouksessaan Ana Karhusen talossa ostaa oman talon tontteineen kauppias Alfred Ruotsalaiselta. Myös osuustoiminta-aate kaupan alalla virisi työväestön keskuudessa, ja niin pidettiin Kiuruveden työväen osuuskaupan perustava kokous työväentalolla vuonna 1907. Perustajina olivat mm. Adam Ruotsalainen (kansanedustaja 1908-09) ja Rosa Ruotsalainen. Osuuskaupan säännöt vahvistettiin, ja myymälähuoneistoksi vuokrattiin tilaa työväentalolta. Myymälä avasi ovensa lokakuussa 1907. Osuuskaupan toiminta vakiintui vähitellen, ja jo 1920-luvun lopulla tuli ajankohtaiseksi uuden liiketalon rakentaminen. Taloustilanteen ja tonttikiistan vuoksi rakentaminen

siirtyi 1930-luvun loppuun. Piirustukset laati KK:n rakennusosastolla N. Pulkka, ja uusi funktionalismia edustava kaupparakennus valmistui vuonna 1938. Ensimmäiseen kerrokseen tulivat maito-, leipä-, liha-, sekatavara-, maatalous-, kangas- ja jalkinekaupat, toiseen kerrokseen kahvila ja toimisto sekä johtajan asunto. 1960-luvulla tyhjilleen jäänyt vanha työväentalo liitettiin E. Kaurasen suunnitelmien mukaan myymälään. Väliaikainen kauppa purettiin pois, ja uusi laajennusosa rakennettiin vuonna 1963. Tällöin osuuskauppaa alettiin kutsua Kiutoksi. Kiuto fuusioitiin Osuusliike Ylä-Savoon vuonna 1971 ja 1980-luvulla Osuuskunta Ekaan.

24. Puistola (Niemistenkatu 7)

Puistolan rakennutti kauppa-apulainen Joel Huttunen vuoden 1910 paikkeilla. Talon kehikko siirrettiin Jylängistä. Kunnanlääkäri Aaro Väänänen osti rakennuksen vuonna 1914. Taloon rakennettiin vuonna 1923 E. Halosen suunnittelema laajennusosa, johon sijoitettiin kunnanlääkärin vastaanottotilat, tutkimushuone ja odotushuone. Samalla rakennusta korotettiin toisella kerroksella. Yläkertaan sijoitettiin makuuhuone, poikien ja tyttöjen huoneet ja palvelijan huone, alakertaan keittiö, ruokasali, kamari, sali, tohtorinnan huone ja kirjasto. Aaro Väänänen toimi kunnanlääkärinä vuoteen 1951 saakka. Puistola siirtyi kunnan omistukseen vuonna 1963, jolloin sen tiloihin rakennettiin viisi asuntoa. Vuonna 1973 rakennus muutettiin päiväkodiksi. Viimeisin peruskorjaus tehtiin vuonna 1985. Pihapiiriin kuuluu myös vanha aittarakennus.

25. Ortodoksinen kirkko (Niemistenkatu 6)

Alun perin apteekiksi rakennettu Kiuruveden ortodoksinen kirkkoon myyty vuonna 1950 perustetulle Kiuruveden ortodoksiselle seurakunnalle. Rakennuksen muutostöitä ryhdyttiin toteuttamaan yliarkkitehti Selim Savoniuksen laatimien suunnitelmien mukaan. Rakennusurakan suoritti rakennusliike A. Juntunen. Kirkon vihki 19.5.1957 silloinen apulaispiispa Paavali, ja kirkko pyhitettiin pyhän Nikolaoksen muistolle. Kirkkosalia korotettaessa poistettiin osa yläkerran huoneista sekä portaikko parvekkeineen. Kirkko rapattiin ulkopuolelta ja rakennettiin kellotorni. Rakennukseen tulivat lisäksi kirkkoherranvirasto ja asunto. Asunto muutettiin seurakunnan toimitiloiksi 1980-luvulla. Alttarin erottaa ikonostaasi, joka on peräisin Korpiselän kirkosta kuten seinillä aikaisemmin olleet ikonitkin. Poistettujen ikonien tilalle kirkkosaliin ja alttarille maalataan uusia ikoneita. Etupihalla on vuonna 1959 Kiuruveden karjalaisten pystyttämä muistomerkki Karjalaan jääneiden muistolle.

26. Karjalaan jääneiden muistomerkki (Niemistenkatu 6)

Arkkitehti Kirsi Liimataisen suunnittelema muistomerkki on Kiuruveden ortodoksisen kirkon pihamaalla. Muistomerkki on tarkoitettu siteeksi Kiuruvedelle muuttaneiden karjalaisten ja kiuruvetisten Karjalassa kaatuneiden ja heidän omaistensa välille. Kiuruvedelle muutti sodan jälkeen lähes 2000 siirtolaista menetetyn Karjalan alueelta, lähinnä Suistamolta. Muistomerkkin on valmistanut Viitasaaren kiviveistämö 1959.

27. Yläkoulu (Niemistenkatu 9)

Kiuruveden kotiyhteiskoulu aloitti toimintansa vuonna 1920 Seuratuvalalla ja vanhassa pappilassa. Kotiyhteiskoulun jatkajaksi perustettiin viisiluokkainen yhteiskoulu, jonka tiloiksi saatiin Kiuruveden Säästöpankin pankkitalonsa yhteyteen (nykyinen Vanha Säästöpankki) rakennuttamat koulutilat. Niissä tiloissa koulu toimi vuoteen 1950 saakka. Kouluhuoneisto kävi ahtaaksi, joten oman koulutalon saaminen oli välttämätöntä. Suunnitelmat tilattiin arkkitehti Aarne Timoselta. Tontti saatiin kylän keskeiseltä paikalta urheilukentän vierestä. Rakennustyöt urakoi rakennustoimisto M. Haapala Nivalasta. Rakennus valmistui vuonna 1951. 2½-kerroksiseen rakennukseen tuli 10 luokkahuonetta, juhlasali, kanslia ja opettajien tilat, ruokahuone ja vahtimestarin asunto. Yhteiskoulusta tuli 8-luokkainen yliopistoon johtava oppikoulu vuonna 1953, jolloin ensimmäiset abiturientit kirjoittivat. Koulun laajennustyöt käynnistettiin jälleen vuonna 1954. Uuteen osaan tuli neljä luokkaa, kotitalousluokka ja käsityöluokka. Kiuruveden yhteiskoulusta tuli valtion koulu vuonna 1958 ja nimeksi Kiuruveden yhteislyseo. Seuraava laajennus tehtiin vuonna 1958 rakentamalla voimistelusiipi ja kolmas kerros urakoitsijoina Antti Juntunen ja Eero Juntunen. Töiden aikana sattunut tulipalo viivästytti valmistumista. Seuraavaan laajennukseen vuosina 1964-65 tehtiin uusia luokkia ja toinen voimistelusalit pohjoispäättyyn. Kiuruveden yhteislyseo kasvoi yhdeksi maan suurimmista: vuonna 1950 oppilaita oli 271 ja enimmillään vuosina 1973-74 1183. Uuteen koulujärjestelmään siirryttiin vuonna 1974 ja koulusta tuli kirkonkylän yläaste. Rakennuksen viimeisimmät sisäkorjaukset tehtiin 1990-luvun alussa.

27. Nivan koulu ja asuntolat (Soinintie 2)

Kansakoulun perustaminen Kiuruvedelle käynnistyi vuonna 1875. Pojille tarkoitettu koulu aloitti toimintansa vuonna 1877 Niemiskylän Alatalossa ja tyttökoulu vuonna 1881 Hingunniemessä. Oman koulutalon rakentamiseksi hankittiin tontti nykyisen kunnantalon paikalta, jonne siirrettiin Kettulan ja Pietilän tilojen asuinrakennukset. Koulutyö alkoi uudessa koulussa vuonna 1885. Sotien jälkeen oppilasmäärät nousivat voimakkaasti, ja kirkonkylässä alettiin rakentaa uusia koulutiloja. Ensimmäisenä rakennettiin yhteiskoulu vuonna 1950. Uusi kansakoulurakennus valmistui vuonna 1958 ja sen läheisyyteen kolme opettajien asuintaloa, jotka suunnitteli arkkitehti Aarne Timonen.

28. Paloasema (Palokatu 7)

Vuoden 1934 palolaki määräsi jokaisen kunnan laatimaan palojärjestyksen ja valitsemaan palopäällikön sekä palolautakunnan. Uuden paloaseman rakentaminen tuli ajankohtaiseksi sotien jälkeen. Rakennusmestari Eino Mikkonen piirsi uuden paloaseman ja se valmistui vuonna 1949. Alkuaan paloasemalla oli myös kunnanvarasto, joka oli erotettu tallista tiiliseinällä. Toisessa päässä oli palopäällikön asunto. Vuonna 1965 kunnanvarasto muutti pois ja tila jäi palolaitoksen käyttöön, jolloin väliseinä ja pieni huone purettiin ja paikalle rakennettiin pieni toimistotila. Samalla palopäällikön asunto muutettiin toimistoksi. Paloaseman uusi osa valmistui 1970 kunnanrakennusmestari Jaakko Kastarisen suunnitelmien mukaan. Uuteen osaan tehtiin palopäällikön asunto ja toimisto. Vanha toimisto muutettiin asunnoksi, jona se toimi vuoteen 1977 saakka. Paloasema siirtyi Teollisuustielle 1994 aikuiskoulutuskeskukselta vapautuviin tiloihin.

29. Suoja (Nivankatu 13)

Kiuruveden nuorisoseura perustettiin vuonna 1895. Oma talo rakennettiin vuonna 1902. Rakennukseen tulivat juhlasali, keittiö ja kamari. Toiminta oli vilkasta: järjestettiin iltamia ja pidettiin lukutupaa. Talossa toimi myös posti ja siellä pidettiin kuntakokouksia. Talo kävi pieneksi, ja sitä oli laajennettava. Rakennusmestari Pekka Lind suunnitteli laajennuksen, johon sijoitettiin juhlasali. Entinen juhlasali jäi ravintolaksi.

Mansardikattoinen, jugendtyylinen laajennus valmistui v. 1914. Nuorisoseuratalo tuli Kiuruveden suojeluskunnan käyttöön 1920-30-lukujen vaihteessa. Suojeluskuntatoiminta painottui urheiluun, sotilaallisiin harjoituksiin ja musiikkiin. Talon nimeksi vakiintui "Suoja". Sotien aikana rakennus toimi armeijan majoitus- ja varastotilana. Jatkosodan jälkeen rauhansopimuksen mukaisesti suojeluskunnat lakkautettiin. Suoja luovutettiin Kiuruveden nuorisoseuralle ja Voimistelu- ja urheiluseura Jänteelle 1944. Jänne on myynyt rakennuksen edelleen ja nykyisin siinä toimii kiuruvetinen yritys.

31. Anna-Mari Mårdin muistokivi (Kuorevirrankatu 13, Virranrannan piha)

Anna-Mari Mård eli tunnetummin Haapakummun Anna-Mari (1859-1927) vaikutti Kiuruvedellä kansanparantajana ja selvännäkijänä. Piippolassa syntynyt Anna-Mari muutti Kiuruvedelle isänsä kuoltua ja äitinsä mentyä uusiin naimisiin. Kiuruvedellä hän muutti Kalle Lepistön, Pienenmäen ukon ja tämän vaimon Margaretan luokse Paavo asumaan. Kalle Lepistöstä tuli Anna-Marille sekä kasvatti-isä että oppi-isä, sillä Lepistöä pidettiin selvännäkijänä ja parantajana. Aikaa myöten Anna-Mari tunnettiin laajalti niin ihmisten kuin eläintenkin parantajana ja selvännäkijänä. Hän käytti lääkkeitä yrttejä, joita kasvatti ja keräili mökkinsä lähimailta. Hän osti myös apteekista aineksia lääkkeisiinsä.

Anna-Marin muistokivi on pystytetty vuonna 1993 vanhustyökeskus Virranrannan pihaan. Kiveen on hakattu Anna-Marin kuvan lisäksi hänen oppi-isänsä Pienenmäen ukon, Kalle Lepistön ja Anna-Marin syntymäpitäjässä Piippolassa vaikuttaneen Hätämaan tietäjän, Juho Luomajoen piirteet. Muistokiven ovat suunnitelleet yhteistyössä Kiuruveden Kotiseutuyhdistys ja Kaavin Kivi Oy. Muistokiven on tehnyt Eino Lovikka.

32. Pössilä ja sairaala (Nivankatu 31)

Kunnan valtuusto teki päätöksen uuden kunnansairaalan rakentamisesta vuonna 1945, mutta pitkällisen rakentamisen jälkeen se valmistui vasta vuonna 1952 arkkitehti Reino Koivulan suunnitelmien mukaan. Lasarettiosastolle tuli 21 sairaansijaa ja synnyttäjille 4 paikkaa. Vuonna 1958 kunnansairaala tuli paikallissairaala. Sairaala laajennettiin ja peruskorjattiin vuonna 1967. Arkkitehtuuritoimisto Marja ja Erkki Wirta suunnittelemaan laajennusosaan tehtiin mm. laboratorio- ja röntgentilat, leikkaustilat ja odotussali. Vuoden 1972 kansanterveyslain myötä sairaalasta tuli terveyskeskus.

Vuonna 1979 tehtyyn laajennukseen sijoitettiin mm. 44-paikkainen kunnalliskodin sairastosasto. Tällä hetkellä terveyskeskuksessa on akuuttivastaanotto, akuutti vuodeosasto ja laitoshoido Veikkola. Samanaikaisesti sairaalan kanssa valmistui myös arkkitehti Reino Koivulan suunnittelema kunnanlääkäriin asuintalo. Kiuruvedelle perustettiin toinen lääkärin virka 1950-luvun alussa. 1950-luvulla lääkäreinä toimivat Heikki Klemola ja Carl Böss, josta lääkärin asuintalo sai nimen "Pössilä". Carl Böss oli saksalainen sotilaslääkäri, joka jäi Suomeen mentyään naimisiin suomalaisen kanssa. Pössilä toimi asuntona vuoteen 1980, jolloin rakennukseen sijoitettiin hammashoitotiloja. 1980-luvun lopulla rakennukseen sijoitettiin lisäksi työterveysasema. Pössilän ja sairaalan vanhan osan julkisivut ovat säilyneet alkuperäisessä asussaan. Molemmissa rakennuksissa on aumakatot ja rapatut julkisivut. Pössilän sisääntulojulkisivun puolella on liuskekivillä katettu terassi rajaavine mataline aidanteineen.

33. Tieikoni (Valtakatu 2)

LC-Kiuruvesi/Niva rakensi vuonna 1998 tieikonin Valtatie 27:n ja Valtakadun risteykseen tiellä kulkeville taivaalliseksi suojaksi ja Konstantinopolin Ekumeenisen Patriarkan, Bartolomeoksen, Kiuruveden vuoden 1995 vierailun kunniaksi. Rakennusurakkaa sponsoroi yhteensä noin 50 liikelaitosta ja yksityishenkilöä. Urakka tehtiin talkoina ja talkootyötunteja kertyikin yli 2 000. Tieikonikappelin vihki metropoliitta Ambrosius 1.10.1998 ja LC Kiuruvesi/Niva lahjoitti ikonikappelin kaupungille. Pääikonit, kooltaan 120 x 180 cm, ovat Kristus Kaikkivaltias ja Pyhä Nikolaos. Sivuilla olevat enkelit, kooltaan 80 x 180 cm, muistuttavat suojelusenkeleistä. Valtakadun puolella oleva Pyhä Nikolaos, Santaklaus, on Kiuruveden suojeluspyhä.

Ikonien lisäksi tieikonissa on kahdeksan mosaiikkityötä sekä ympäri kappelin kulkeva mosaiikkiornamentti. Ikonit ja vanhoja kristillisiä symboleja jäljittelevät mosaiikkityöt on tehty bysanttilaiseen tyyliin, jota koko kappelin muoto myös ilmentää. Pylväiden päissä olevat kaksipäiset kotkat kuvastavat Bysantin aikaa Kiuruvedellä. Kiuruveden eteläosan kautta kulkee Novgorodin tasavallan ja Ruotsi-Suomen raja, vuoden 1323 Pähkinäsaaren rauhan raja. Raja jakoi Suomen uskonnollisesti idän ja lännen uskontoihin, roomalaiskatoliseen ja ortodoksiseen kirkkoon. Ikonikappelin on suunnitellut isä Antero Petsalo, joka on myös maalannut ikonit.

Lähteet: Huovinen, Leo.1988. Kiuruvesi 1873-1980. Kiuruvesi: Kiuruveden Kirjapaino Oy, Laukkanen, L., Tikkanen, O., Winberg, L. 1988. Kylien savut: kotiseututietoa Kiuruvedestä. Kiuruvesi: Kiuruveden Kirjapaino Oy, Tenhunen, Anna-Liisa. 2006. Itkuvirren kolme elämää. SKS.

